

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2020.58.76-83>

УДК 725.4

Житкова Наталія Юрївна,

доцент,

Київський національний університет будівництва і архітектури

zhytkova.niu@knuba.edu.ua, kiovia_palatinatus@ukr.net,

<http://orcid.org/0000-0002-2755-7752>

ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА ЖОРСТКОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО РЕЖИМУ

Анотація: дослідження дає змогу уявити історичні умови виникнення та розвитку підприємств жорсткого технологічного укладу в контексті суспільно-політичних процесів післявоєнної доби в Україні, а також виявити потенційні можливості їхньої модернізації в сучасних умовах, виявити засади формування типології архітектури промислових підприємств, уніфікації та модульної координації, відкритого розміщення відповідної, сучасної інженерної інфраструктури що сприяє формуванню нової індустріальної культури.

Ключові слова: підприємство жорсткого технологічного режиму; містобудівне середовище; інженерна інфраструктура; індустріальний пейзаж; індустріальна естетика.

Постановка проблеми. Особливе місце в історико-архітектурному дослідженні утворення підприємств жорстким технологічним режимом і вираженою крупномасштабною інженерною інфраструктурою займають металургійні, нафтохімічні, коксохімічні, а також тепло і гідроенергетичні підприємства тощо. Слід визначити, що на сьогодні вони здебільше не відповідають вимогам екології, вступають всупереч із уявленням погодженості містобудівного середовища та взагалі потребують всебічної модернізації.

Огляд публікацій. Проблеми архітектурного проектування промислових будівель з жорсткими технологічними режимами в деякій мірі були попередньо розглянуті у низці публікацій [1-19]. Окремо слід відмітити наукові дослідження авторського колективу ЦНП промбудівель, Демидова С. В., Хрусталева А. А., Антоненко Г. Я., Блохіна В. В., Гофмана В. Л., Коршунова Д. В., Николаєва І. С. та ін.

Актуальність дослідження. На теперішній час Україна має великий спадок підприємств важкої промисловості. Закладені, значною мірою, ще в другий період індустріалізації (1928-1940 роки) і післявоєнні часи (кінець 40 і 50-х роки) - вони формувалися в структурі промислових районів міст, на нормативних засадах того часу. Разом з тим, підвалини таких основоположних

засад, як відповідність технології коректного співіснування з оточуючим середовищем, а також адаптація людини до виробництва, було здійснено саме в післявоєнний період і складало потужне підґрунтя для подальшого розвитку та вдосконалення об'єктів важкої промисловості.

Мета статті. Розкрити значущість історичного контексту у формуванні підприємств з жорстким технологічним режимом.

Виклад основного матеріалу. Розвинення наприкінці 50-х 60-х років комбінаторики в поєднанні з технологічною органікою надавало змогу вирішення об'ємно-просторової композиції таких об'єктів як, наприклад, нафтопереробного підприємства на базі вираженої блок-модульної системи (що само по собі є похідною технології), інженерна інфраструктура була підпорядкована новітнім ідеям естетики індустріальної культури та утворювала яскравий образ динамічної, прогресивної сучасності.

Домінування великих споруд та інженерної інфраструктури підприємств важкої промисловості, в зовнішньому прояві і за функцією, підпорядковує оточуючу міську забудову (або природне середовище) і, утворюючи потужний індустріальний пейзаж, справляють позитивне враження в мистецьких витворах художників доби соцреалізму (в СРСР), а також у витворах кіномистецтва тієї доби зокрема, у таких стрічках, як "Висота", "Весна на Зарічній вулиці". Слід зауважити що образ промислової будівлі в межах економічних та ідеологічних пріоритетів розвитку держави та суспільства, набував якості символів.

Такі інженерні споруди, як доменна піч, газгольдери, трубопроводи тощо, самі по собі набували значущість художніх образів. Важливим також є визначення що вирішальним у проектуванні такого роду промислових об'єктів, було та залишається питання економічної доцільності на шкоду природоохоронній функції. Внаслідок цього, у великих промислових містах маємо негативні результати розміщення промислових підприємств без всебічного врахування комплексу природних аспектів: рельєф, переважних напрямів вітру, взаємного розміщення сельбійських зон та промислових об'єктів, розміщення їх, на берегах водоймищ.

Достатньо сказати, що центральна частина Дніпродзержинська опинилася під куполом шкідливостей, а житлові райони Дніпропетровська (тепер Дніпра), такі як робітниче селище Крупської та Фрунзе - під потужним впливом виробничих шкідливостей (зокрема, коксохім заводу та інших підприємств важкої промисловості) (рис. 1, рис. 2). Заради справедливості доречно було б зауважити, що багато чого в питаннях взаємодії виробництва з оточуючим середовищем, нажаль, усвідомлюються лише згодом. Це відбувається за місцем і часом, завдяки накопиченню специфічного досвіду та певних помилок, низці

цілеспрямованих досліджень з комплексних питань функції, екології, адаптування людини до складних умов виробничого середовища.

Рис. 1. Дніпровський металургійний комбінат

Рис. 2. Коксохімічний завод «Дніпрококс»

Окремою строчкою слід визначити період післявоєнного засвоєння Криворізького залізрудного басейну. Розробка природних копалин відкритим

засобом здійснювалося у довоєнні часи (1930 - 40 роки). Надзвичайне пожвавлення в цій галузі відбулося в післявоєнний період, наприкінці 50-х – 60 років.

Розробка рудних копалин, відкриті кар'єри, ПГОК, НКГОК, ЦГЗК (Південний гірничо-збагачувальний комбінат; новокриворізький, центральний гірничо-збагачувальні комбінати), металургійні комбінати та інші підприємства важкої і машинобудівної галузі, що складають раціональний технологічний ланцюг із спільною базою інженерної та транспортної інфраструктури, будіндустрії, системи культурно-побутового обслуговування, компактного розміщення місць трудящих поблизу міста роботи. Разом з тим, відкрита розробка кар'єрів негативно впливала на екологію районів, тим не менше пріоритетними задачами формування і розвитку промислових виробництв зберігалась економічна доцільність без всебічного урахування гуманітарних складових промислового району (вузла) та місць розселення людей.

Формування цього промислового району здійснювалася під гаслами «всесоюзної стройки». Люди отримували підйомні і по прибутті на нове місце роботи і проживання отримували житло в новозбудованих мікрорайонах. До речі, такий підхід до глобального вирішення питань демографічного складу в окремих районах Радянського Союзу, використовувався, коли засобами розміщення потужних промислових будівель врівноважувався стан демографічного складу населення. Так, наприклад, в Ачинську, завдяки розміщенню потужного глиноземного комбінату (дата заснування - 1970 рік) склався дисбаланс населення із значною перевагою чоловічого населення, оскільки важке виробництво потребувало чоловічих рук. Для врівноваження демографічного складу населення було запроєктовано Київським ДПІ-5 потужний бавовно-паперовий комбінат, що потребувало переважно жіночих рук. Такий підхід дозволив врівноважити дисбаланс демографічного складу Ачинська. Що стосується Криворіжжя, то слід звернути увагу на те, що на будівництва підприємства важкої індустрії переміщалися люди здебільше з депресивних економічних районів Радянського Союзу. Отримавши роботу та житло вони закріплювалися на новому місці проживання.

Висновки. Архітектура промислових підприємств сформувалася на засадах типології, уніфікації та модульної координації, а також відкритого розміщення потужної інженерної інфраструктури, що врешті-решт формувало новітню естетику індустріальної культури. Градирні, газгольдери, димососні труби, надземні трубопроводи, розподільчі блоки та лінії електропередач стали втіленням знакової системи естетики індустріального періоду, невід'ємною частиною образу промислового підприємства та індустріального пейзажу тогочасних міст. В естетиці сучасного бачимо, що романтизація виробництва

20 століття (до воєнні та післявоєнні часи) що відображалось в художніх образах живопису, кіномистецтва і, завдяки поетизації та героїзації образів робітничої професії, талановитій мистецькій інтерпретації виробничого середовища та сприяло формуванню позитивного ставлення до новітньої індустріальної естетики.

Список літератури

1. Архитектурно-планировочная организация промышленных территорий. Сборник научных трудов. Москва: ЦНИИ промзданий, 1998.
2. Архитектура промышленных предприятий, зданий и сооружений: справочник проектировщика. Москва: Стройиздат, 1990.
3. Демидов С. В., Хрусталева А. А. Архитектурное проектирование промышленных предприятий. Москва: Стройиздат, 1984.
4. Антоненко Г. Я. Организация и управление предприятиями строительных изделий и конструкций. Киев: Вища школа, 1981.
5. Блохин В. В. Архитектура интерьера промышленных зданий. Москва: Стройиздат, 1973.
6. Волкотруб И. Т. Основы художественного конструирования. Киев: Высшая школа, 1988.
7. Глазычев В. Л. Организация архитектурного проектирования. Центральный научно-исследовательский институт теории и истории архитектуры. Москва: Стройиздат, 1977.
8. Гофман В. Л. Планировка и конструирование фабрично-заводских зданий. Ч. 1. Ленинград: КУБУЧ, 1927.
9. Даниленко В. Я. Основы дизайну. Київ: ІЗМН, 1996.
10. Коган М. С. Дизайн: очерки теории системного проектирования. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1983.
11. Житкова Н. Ю. Пам'ятники індустріальної культури в містобудівному середовищі Києва. Індустріальна спадщина в культурі і ландшафті. *Науковий вісник*. Інститут дизайну і ландшафтного мистецтва державної академії керівних кадрів культури і мистецтва. 2005. №2.
12. Коршунов Д. В. Наслідки періоду індустріалізації в соціокультурному контексті України. Індустріальна спадщина в культурі і ландшафті. *Науковий вісник*. Інститут дизайну і ландшафтного мистецтва державної академії керівних кадрів культури і мистецтва. 2005. №2.
13. Мардер А. П. Короткий словник-довідник. Архітектура. Київ: Центральный научно-дослідний інститут теорії та історії архітектури і містобудування.
14. Николаев И. С. Промышленные предприятия в городах. Москва: Наука, 1965.

15. СНиП 2.09.03-85. Промышленные предприятия. Москва: Госстрой СССР, 1986.
16. СНиП 2.09.02-85. Производственные здания. Москва: Госстрой СССР, 1991.
17. Терзян И. К. Архитектурная организация среды в производственных и вспомогательных помещениях. Харьков: Вища школа, 1983.
18. Яковлевас-Матецкис К. М. Комплексное благоустройство промышленных территорий. Киев: Будівельник, 1978.
19. Яргина З. Н., Косицкий Я. В., Владимиров В. В. Основы теории градостроительства. Москва: Стройиздат, 1986.

References

1. *Arkhiturno-planirovochnaya organizatsiya promyshlennykh territoriy* [Architectural and planning organization of industrial territories], (1998), TSNI promzdaniy, Moscow (in Russian).
2. *Arkhiturno promyshlennykh predpriyatiy, zdaniy i sooruzheniy* [The architecture of industrial enterprises, buildings houses and structures], (1990), Stroyizdat, Moscow (in Russian).
3. Demidov, S. V., Khrustalev, A. A. (1984), *Arkhiturnoye proyektirovaniye promyshlennykh predpriyatiy* [Architectural design of industrial enterprises], Stroyizdat, Moscow (in Russian).
4. Antonenko, G. Ya. (1981), *Organizatsiya i upravleniye predpriyatiyami stroitel'nykh izdeliy i konstruktsiy* [Organization and management of enterprises of building products and structures], Vyshcha shkola, Kyiv (in Russian).
5. Blokhin, V. V. (1973), *Arkhiturno inter'yera promyshlennykh zdaniy* [Interior architecture of industrial buildings], Stroyizdat, Moscow (in Russian).
6. Volkotrub, I. T. (1988), *Osnovy khudozhestvennogo konstruirovaniya* [Fundamentals of artistic design], Vyshcha shkola, Kyiv (in Russian).
7. Glazychev, V. L. (1977), *Organizatsiya arkhiturnogo proyektirovaniya. Tsentral'nyy nauchno-issledovatel'skiy institu t teorii i istorii arkhiturny* [Organization of architectural design. Central Research Institute of History and Theory of Architecture], Stroyizdat, Moscow (in Russian).
8. Gofman, V. L. (1927), *Planirovka i konstruirovaniye fabrichno-zavodskikh zdaniy* [Planning and design of factory buildings], KUBUCH, Leningrad (in Russian).
9. Danilenko, V. Ya. (1996), *Osnovy dizaynu* [Design Basics], ÍZMN, Kyiv (in Ukrainian).
10. Kogan, M. S. (1983), *Dizayn: ocherki teorii sistemnogo proyektirovaniya* [Design: essays on the theory of system design], LGU, Leningrad (in Russian).

11. Zhytkova, N. Yu. (2005), *Pam'yatnyky industrial'noyi kul'tury v mistobudivnomu seredovyshchi Kyryeva. Industrial'na spadshchyna v kul'turi i landshafti* [Monuments of industrial culture in the urban environment of Kyiv], Industrial heritage in culture and landscape, Scientific Bulletin, Issue 2, Institute of Design and Landscape Art of the State Academy of Management of Culture and Arts, (in Ukrainian).
12. Korshunov, D. V. (2005), *Naslidky periodu industrializatsiyi v sotsiokul'turnomu konteksti Ukrayiny* [Consequences of the period of industrialization in the socio-cultural context of Ukraine], Industrial heritage in culture and landscape, Scientific Bulletin, Issue 2, Institute of Design and Landscape Art of the State Academy of Management of Culture and Arts (in Ukrainian).
13. Marder, A. P., *Korotkyi dovidnyk. Arkhitektura* [Short reference book. Architecture], Central Research Institute of Theory and History of Architecture and Urban Planning, Kyiv (in Ukrainian).
14. Nikolayev, I. S. (1965), *Promyshlennyye predpriyatiya v gorodakh* [Industrial enterprises incities], Nauka, Moscow (in Russian).
15. SNiP 2.09.03-85 (1986), *Promyshlennyye predpriyatiya* [Industrial enterprises], GosstroySSR, Moscow (in Russian).
16. SNiP 2.09.02-85 (1991), *Proizvodstvennyye zdaniya* [Industrial buildings], GosstroySSR, Moscow (in Russian).
17. Terzyan, I. K. (1983), *Arkhitekturnaya organizatsiya sredi v proizvodstvennykh i vspomogatel'nykh pomeshcheniyakh* [Architectural organization of the environment in production and auxiliary premises], Vishcha shkola, Khar'kov (in Russian).
18. Yakovlevas-Matetskis, K. M. (1978), *Kompleksnoye blagoustroystvo promyshlennykh territoriy* [Complex improvement of industrial areas], Budível'nik, Kyiv (in Russian).
19. Yargina, Z. N., Kositsky, Ya. V., Vladimirov, V. V. (1986), *Osnovy teorii gradostroitel'stva* [Fundamentals of the theory of urban planning], Stroyizdat, Moscow (in Russian).

Аннотация

Житкова Наталия Юрьевна, доцент Киевского национального университета строительства и архитектуры.

Исторический контекст формирования предприятия жесткого технологического режима.

Исследование позволяет представить исторические условия возникновения и развития предприятий жесткого технологического уклада в контексте общественно-политических процессов послевоенной эпохи в Украине, а также

выявить потенциальные возможности их модернизации в современных условиях.

Ключевые слова: предприятие жесткого технологического режима; градостроительная среда; инженерная инфраструктура; индустриальный пейзаж; индустриальная эстетика.

Annotation

Associate professor **Zhitkova Natalia** Kyiv National University of Construction and Architecture.

The historical context of the formation of an enterprise with a strict technological regime.

The study allows us to present the historical conditions for the emergence and development of enterprises of a rigid technological structure in the context of the socio-political processes of the post-war era in Ukraine, as well as to identify the potential opportunities for their modernization in modern conditions. A special place in the historical and architectural study of the formation of enterprises with a strict technological regime and a pronounced large-scale engineering infrastructure is occupied by metallurgical, petrochemical, coke-chemical, as well as heat and hydropower enterprises, and the like. It should be determined that today they for the most part do not meet the environmental requirements, run counter to the idea of consistency in the urban planning environment and generally need comprehensive modernization. The architecture of industrial enterprises was formed on the basis of typology, unification and modular coordination, as well as the open placement of a powerful engineering infrastructure, which ultimately formed a new aesthetics of industrial culture. Cooling towers, gas holders, chimneys, overhead pipelines, distribution blocks and power lines became the embodiment of the iconic system of aesthetics of the industrial period, an integral part of the image of an industrial enterprise and the industrial landscape of the then cities. In the aesthetics of the modern, we see that the romanticization of production in the 20th century (before the war and post-war times), which was reflected in the artistic images of painting, cinema and, thanks to the poeticization and heroization of the images of the working profession, a talented artistic interpretation of the production environment, and contributed to the formation of a positive attitude towards the new industrial aesthetics.

Keywords: enterprise of a strict technological regime; urban planning environment; engineering infrastructure; industrial landscape; industrial aesthetics.